

Серед кого?

серед + *Р. в.*: серед людей, серед звірів, серед нас. ...**жив тут серед людей** (Л. Костенко); *Він [кат] не гідний жити серед людей* (ukr.net); *Прирік жити серед звірів та напівзвірів* (О. Гончар); *Важко жити серед нас* (Л. Костенко).

2. Перебувати з ким-небудь у певних стосунках; мати любовні зв'язки.

Об'єкт – співучасник процесу:

З/із ким?

з/із/зі + *Ор. в.*: з/із жінкою, з/із чоловіком, з/із тобою, зі мною. *Скажуть воріженьки, що я жив з тобою* (Укр. нар. пісня); *...панна Любка кинула батька і матір і живе тепер з якимсь студентом* (Г. Хоткевич).

Larysa KOLIBABA, Valentyna FURSA

Materials of the Dictionary of grammatical government of verbs

The article is devoted to theoretical bases and principles of compilation of the first modern Ukrainian linguistic Dictionary of grammatical government of verbs. The structure of vocabulary entries is thoroughly described. The specimens of the vocabulary entries of grammatical government of verbs are offered.

Наталія Лозова

Матеріали до Словника концептуальної / ідеографічної організації назв суб'єктів культурної діяльності (термінографічна когнітосфера культури та мистецтва)

У сучасному мовознавстві спостерігаємо виразну тенденцію до вивчення лексики як цілісної системи. Найкращим способом зорганізувати певну терміносистему може стати ідеографічний словник як лексикографічне втілення ієрархічної класифікації слів. За словами А. Середницької, ідеографічна

класифікація – це поділ слів на групи за поняттями, які вони виражають. Застосування ідеографічної класифікації дає змогу зібрати у словниковій статті семантично споріднені слова, адже всі слова, що називають одне поняття, близькі за значенням. Таким чином, вважає А. Середняцька, на відміну від найпоширеніших алфавітних словників, у яких близькі за значенням слова опиняються в різних реєстрових позиціях, ідеографічний словник групує споріднені слова. Особливістю ідеографічного словника є те, що його реєстровими одиницями є ключові системотворчі поняття (концепти) [6: 156–159].

Свого часу проблемою розроблення ідеографічних словників займалися Ю. М. Караулов, В. В. Морковкін, О. С. Баранов, Л. Г. Бабенко, Н. Ю. Шведова. Проте відсутність у сучасній українській лексикографії ідеографічних словників зумовлена недостатнім розробленням методологічної бази ідеографічних класифікацій. А. Середняцька виділяє два основні методи ідеографізації лексики: дедуктивний та індуктивний. Дедуктивний метод – класифікація мовних явищ за критеріями, які попередньо сформулював дослідник, це накладання заздалегідь сформованої сітки понять, отриманої шляхом абстрактних мисленневих узагальнень, на мовний матеріал. Індуктивний метод передбачає відтворення поняттєвих узагальнень, властивих для мови [6: 156–159].

На думку Ю. М. Караулова, *ідеографія* – це «основа систематичних класифікацій лексики в досить узагальненій формі, зручній для представлення смислового наповнення слів. Таким чином, основою ідеографічного словника є власне поняття [3: 184]. За В. В. Морковкіним, ідеографічним є такий словник, у якому лексичний матеріал розміщено «на основі критерію смислової близькості слів» [5: 9]. Л. В. Щерба зазначає, що ідеографічний словник повинен містити матеріал для побудови історії мислення, відображеного в мові, тобто ідеографічний словник має дати можливість підійти до вивчення мови, керуючись ідеями, а не формами [7: 77–78].

А. Іленков вводить поняття «онтологія» на означення докладного поняттєвого (концептуального) опису певної галузі. Він говорить, що основним в онтології є концептуальність, яка передбачає набір концептів та відповідних відношень між ними. Онтологічний аналіз певної галузі, на думку мовознавця, передбачає концептуалізацію (встановлення концептів та відношень між ними) разом з укладанням відповідного словника для опису цієї галузі. А. Іленков вважає, що якщо для побудови словника використовують побутову мову, то в результаті концептуалізації ми отримуємо словник конкретних значень. На думку дослідника, особливістю ідеографічного словника є те,

що його реєстрові одиниці – це ключові системотворчі поняття (концепти) – фрагменти знань, які дають змогу моделювати та пізнавати світ. З погляду значущості концепти є основними одиницями термінології, а системи концептів формують обсяги знань [2: 25–26].

Такі концепти-поняття структуруються за кількома рівнями організації (концептуалізації). В. Л. Іващенко виділяє п'ять основних рівнів концептуалізації: 1) суперординаційний; 2) пресуперординаційний; 3) базовий; 4) пресубординаційний / спеціалізований; 5) субординаційний / вузькоспеціалізований. Перераховані рівні, як зазначає дослідниця, не є закритими й зміна когнітивної відстані спричиняє перехід з одного рівня концептуалізації на інший [1: 242–245].

За нашими спостереженнями, пошук системотворчих понять, або концептів, відбувається шляхом поступового переходу від конкретного мовного матеріалу до поняттєвих узагальнень. Зазначимо, що ми користувались індуктивним методом, тобто спочатку зібрали мовний матеріал, а потім його поняттєво узагальнювали.

Метою укладання матеріалів до Словника ідеографічної організації назв суб'єктів культурної діяльності є інвентаризація та систематизація назв суб'єктів культурної діяльності (НСКД) за галузевими термінологічними словниками, віднаходження ключових понять, що організовують когнітопростір української термінології в галузі культури та мистецтва, як констант, мовно-мисленнєвої матриці термінологічної свідомості працівників культури.

Відповідно до поставленої мети зібрано й систематизовано в ідеографічний спосіб подання 816 НСКД, засвідчених у галузевих словниках з конкретних сфер культурного й мистецького життя, зокрема кінематографія [КВДТ, ПКСК], сценічне мистецтво [ГСМОПТ, ДБУТСТЛ], музичне мистецтво [БФКМС, ДКМС, КМЭС, ММС, ПМЛКСД, ПКМС, СКСМТ, СМТ, ЮСМТ], образотворче мистецтво [КСТИИ, ПОМСД, СШРУСХТ], архітектура [БАТ-КРУС, ЖРУСТБА], дизайн [РУСШВ], фольклор [ВСФ], народні ремесла та промисли [ПІСНГТ], бібліотечна справа [БДТС, СРУСБТ] тощо.

Аналіз мовного матеріалу показав, що НСКД у когнітосфері культури та мистецтва організовуються навколо трьох системотворчих концептів, які відповідно формують три концептосфери: «особа» (власне агентивні назви), «об'єднання осіб», «організація», які в когнітосфері культури та мистецтва формують власні субсфери, зокрема: 1) концептосфера «особа» – субсфери «автор (*син.* митець)», «аматор (*син.* любитель, *син.* дилетант)», «діяч», «замовник», «користувач», «майстер (*син.* наставник, учитель, віртуоз)»,

«професіонал (працівник культури)», «сценічний образ / персонаж», «учасник народних святкувань»; 2) концептосфера «об'єднання осіб» – субсфера «творчий колектив»; 3) концептосфера «організація» – субсфера «культурна організація».

За нашими спостереженнями, в когнітопросторі культури та мистецтва було зафіксовано випадки відсутності гіпонімів до певних гіперонімів, напр.: *самодіяльний актор, *самодіяльний музикант, *самодіяльний читець, *самодіяльний художник, *анонімний художник, *художник-конструктор, *художник-оформлювач, *народист (8 одиниць, 0,98%); і навпаки – відсутності деяких термінів-гіперонімів до чималої кількості термінів-гіпонімів, напр.: *користувач, *культурна організація, *асоціація наукового кіно, *клуб, *міжнародна кіноорганізація, *навчальний заклад (у галузі культури), *музична школа, *фабрика (у галузі мистецтва), *майстер співу, *майстер створення мелодій, *народний композитор, *мандрівний поет, *народний поет, тощо (54 випадки, 6,6%), які в Словнику маркуюемо знаком (*).

Зафіксовано також 34 синонімічні пари із позначкою **син.**, напр.: *аматор* (**син.** *любитель*, **син.** *дилетант*), *автор* (**син.** *митець*), *культурна організація* (**син.** *організація культури*), *балетмейстер* (**син.** *хореограф*), *байкар* (**син.** *казкар*), **анонімний художник* (**син.** *монограміст*), *аніматор* (**син.** *мультиплікатор*), *артист* (**син.** *виконавець*), *актор-дублер* (**син.** *дублер*), **актор-оповідач* (**син.** *оповідач*), *аматор* (**син.** **самодіяльний актор*), *мім* (**син.** *пантомім*), **артист балету* (**син.** *балетник*), *примадонна* (**син.** *прима*), *артист-фокусник* (**син.** *маніпулятор*) тощо, а також – 4 синонімічні пари із позначкою **заст.**, напр.: *актор* (**заст.** *комедіант* **заст.** *лицедій*), *декламатор* (**заст.** *рецитатор*), *мандрівна трупа* (**заст.** *компанія*), *піаніст / піаністка* (**заст.** *тапер*). Зафіксовано 26 (3,2%) одиниць із уточненням (у галузі культури), оскільки такі професії та організації можуть існувати й поза культурною сферою, напр.: *братство* (у галузі культури), *інститут* (у галузі мистецтва), **навчальний заклад* (у галузі культури), *училище* (у галузі культури), **фабрика* (у галузі мистецтва), **асистент* (у галузі культури), *директор* (у галузі мистецтва), *завідувач* (у галузі культури), *закрійник* (у галузі культури), *інспектор* (у галузі культури), *касир / касирка* (у галузі культури) тощо.

Словник НСКД є своєрідною мінімоделлю лексикографічної когнітосфери галузі культури й мистецтва, який в ідеографічний спосіб подання лексичного матеріалу розкриває термінологічно-агентивну щільність галузевих словників, а також реальну системну організацію досліджуваного лексико-семантичного матеріалу, що дає підстави констатувати факт наявності в лек-

сикографічній когнітосфері культури й мистецтва «місце концептуального розриву» (поняття див. В. Л. Іващенко [1: 251]) особливо там, де відсутні гіпоніми до певних гіперонімів, а отже, й відповідно чітка логіко-поняттєва організація НСКД.

На невеличкому фрагменті проілюструємо особливості ідеографічної організації НСКД за рівнями їх концептуалізації, про які йшлося вище.

Спеціальні позначки у словнику відсилають до різних рівнів концептуальної організації:

1-й рівень концептуальної / ідеографічної організації (суперординаційний);

➤ 2-й рівень концептуальної / ідеографічної організації (пресуперординаційний);

▪ 3-й рівень концептуальної / ідеографічної організації (базовий);

• 4-й рівень концептуальної / ідеографічної організації (пресубординаційний / спеціалізований);

✓ 5-й рівень концептуальної / ідеографічної організації (субординаційний / вузькоспеціалізований);

* гіпероніми, не представлені в термінологічних словниках.

Концептосфера «особа»

Субсфера «автор (син. митець / творець)»

- анекдотник
- аніматор *син.* мультиплікатор
- анонім
- архітектор
- балетмейстер *син.* хореограф
- гегмен
- гуморист / гумористка
- індивідуальний автор
- колективний автор
- композитор / композиторка
 - мелодист
 - *народний композитор
 - гусан
- оленші
- оператор
 - автор-оператор

- панегірист
- пародист
- письменник
 - декадент / декадентка
 - драматург
 - водевіліст
 - кінодраматург
 - комедіограф
 - лібретист

Субфера «аматор (*син.* любитель, *син.* дилетант)»

- меломан
- *самодіяльний актор
- *самодіяльний музикант
- *самодіяльний читець
- *самодіяльний художник
- театрал

Субфера «професіонал (працівник культури)»

- антиквар, антикварій
- антрепренер
- артист *син.* виконавець
 - актор / акторка / актриса *заст.* комедіант *заст.* лицедій / лицедійка
 - актор-дублер *син.* дублер
 - *актор-імпровізатор
 - ✓ багші
 - *актор-оповідач *син.* оповідач
 - ✓ ваганти
 - бенефіціант / бенефіціантка
 - берика
 - буфон
 - буфоніст
 - ваки
 - ведучий
 - вертепник
 - віртуоз
 - вокаліст
 - газировник
 - гастролер

- даланг
- дебютант / дебютантка
- дублер *син.* актор-дублер
- *естрадний актор
 - ✓ антиподист
 - ✓ ексцентрик
 - ✓ ілюзіоніст
 - ✓ моменталіст

Концептосфера «організація»

Субсфера «*культурна організація; *див.* організація (заклад, установа, підприємство) культури»

- агентство
 - театральне агентство
- академія
 - академія архітектурна
 - академія музична
 - академія мистецтв
 - академія художня
 - кіноакадемія
- антреприза
- *асоціація наукового кіно
 - міжнародна асоціація наукового кіно
- бібліотека
 - академічна бібліотека
 - бібліобус
 - бібліотека вищого навчального закладу
 - бібліотека-депозитарій
 - бібліотека-філіал
 - галузева бібліотека
 - державна бібліотека
 - дитяча бібліотека
 - колгоспна бібліотека
 - міська бібліотека
 - наукова бібліотека
 - національна бібліотека
 - обласна бібліотека

- пересувна бібліотека
- районна бібліотека
- регіональна бібліотека
- сільська бібліотека
- кіностудія
 - кіностудія художніх фільмів
 - кіностудія науково-популярних фільмів
 - кіностудія навчальних фільмів
 - кіностудія мультиплікаційних фільмів
- *клуб
 - кіноклуб
 - клубні будівлі
 - будинок культури
 - палац культури
- музей
 - галерея
 - картинна галерея
 - музей архітектури
 - музей-заповідник

Концептосфера «об'єднання осіб»

Субсфера «*творчий колектив»

- авторський колектив
- ансамбль
 - ансамбль пісні й танцю
 - ансамбль фольклорний *син.* гурт
 - банда
 - *вокальний ансамбль
 - вокальний квартет
 - вокальний квінтет
 - гурт *син.* ансамбль фольклорний
 - дует
 - драматичний дует
 - дуетіно
 - камерний дует
 - фортепіанний дует
 - церковний дует

- *інструментальний ансамбль
- джаз-банд *син.* джаз-оркестр
- духовий квартет
- мідний квартет
- смичковий квартет
- смичковий квінтет
- струнне тріо
- струнний квартет
- струнний квінтет
- фортепіанне тріо
- фортепіанний квартет
- фортепіанний квінтет

Загальна кількість лексем, які увійшли до Словника становить 816 одиниць, з яких на суперординаційному рівні – 14 одиниць (1,7%), на пресуперординаційному рівні – 196 одиниць (24%), на базовому рівні – 282 одиниці (34,6%), на пресубординаційному рівні – 198 одиниці (24,3%), на субординаційному рівні – 126 одиниці (15,4%).

Отже, зібравши й систематизувавши мистецьку термінологію за галузевими словниками, ми помітили, що особливістю термінографічної когнітосфери культури та мистецтва є те, що майже кожне термінопоняття має кілька визначень за різними галузевими словниками, які формулюються на основі різних родових ознак (іноді той самий термін у різних галузях культури та мистецтва має різне значення). Цей факт утруднює класифікацію НСКД, оскільки значна кількість термінів одночасно може належати до різних субсфер. Наприклад: термін *корифей* в ПОМСД трактується як видатний діяч у будь-якій галузі мистецтва [ПОМСД: 88], а в ГСМОПТ – як керівник або співауч чору, а також – видатний діяч театральної культури [ГСМОПТ: 33]; термін *акин* в БФКМС визначається як народний музикант-імпрровізатор, співак і поет [БФКМС: 5], у КМЭС – як поет-співак та музикант [КМЭС: 7], а у ДБУТСТЛ – як співець-імпрровізатор, площадний актор [ДБУТСТЛ: 11]. Тобто можна дійти висновку, що в такій ситуації один термін-гіпонім може одночасно належати до кількох гіперонімів. Причиною такого утруднення класифікації мистецької термінології є, по-перше, розмитість визначень, тобто визначення інколи будують на основі кількох родових понять, по-друге, не врахування у визначенні всіх ознак номінованого терміном суб'єкта культурної діяльності, що спричиняє відсутність тотожності визначень того самого терміна за різними галузевими словниками. Скажімо термін *ансамбль* у різ-

них галузях мистецтва має кардинально різні значення, зокрема, у музиці – це великий колектив виконавців, до складу якого входять хорові й танцювальні групи, а також оркестр [БФКМС: 9], в архітектурі – це гармонійна єдність у розташуванні та оформленні групи споруд, пам'ятників, зелених насаджень та ін., що становлять архітектурну композицію [СШРУСХТ: 16], а в образотворчому мистецтві – єдність, злагоджена цілісність художнього твору [КСТИИ: 13].

Такий стан фіксації мистецьких термінів у галузевих словниках спонукає до роздумів щодо нагальної потреби їх уніфікації та упорядкування.

Література

1. Іващенко В.Л. Концептуальна репрезентація фрагментів знання в науково-мистецькій картині світу (на матеріалі української мистецтвознавчої термінології): Монографія. – К.: Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2006. – 328 с.
2. Іленков А. Термінологія та її роль у представленні знань. Вісник: Проблеми української термінології № 648. – Л.: Видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 2009 – С. 24–29.
3. Караулов Ю.Н. Лингвистическое конструирование и тезаурус литературного языка. М., 1981. – 184 с.
4. Костюшко О. Тематичні словники у сучасній слов'янській лексикографії / Оксана Костюшко // Проблеми слов'янознавства. – 2003. – № 53. – С. 271–280.
5. Морковкин В.В. Идеографические словари. – М.: Изд. Моск. ун-та, 1970. – 71 с.
6. Середняцька А. Метод відбору реєстрових одиниць ідеографічного словника дієслів переміщення української мови. Вісник: Проблеми української термінології. – Л.: Національний університет «Львівська політехніка», 2008 – С. 156–159.
7. Щерба Л.В. Избранные работы по языкознанию и фонетике. –М., 1957. – С. 77–78.

Джерела

- БАТКРУС** Безродный, Павел Павлович. Архитектурные термины: Краткий русско-украинский словарь / Под ред. В.В. Савченко. – К., 1993. – 272 с.
- БДТС** Библиотечное дело: Терминологический словарь. – 2-е перераб. и значит. доп. изд. – М.: Книга, 1986. – 224 с.
- БФКМС** Будучевский Ю., Фомин В. Краткий музыкальный словарь для учащихся. – Л., «Музыка», 1968. – 196 с.

- ВСФ** Восточнославянский фольклор: Словарь научной и народной терминологии / Редкол.: К. П. Кабашников и др. – Мн., 1993.
- ГСМОПТ** Гладишева, Алла Олександрівна. Сценічна мова. Основні поняття та їх тлумачення: Навч. посібн. – К.: КДІТМ, 2003. – 92 с.
- ДКМС** Должанский, А. Краткий музыкальный словарь. Изд. 3-е, пересмотр. и допол. – Л.: Музгиз, 1959. – 518 с.
- ДБУТСТА** Дятчук Валентина Володимирівна, Барабан Леонід Іванович. Український тлумачний словник театральної лексики. – 2-ге вид., переробл. і допов. – К.: Вид. центр «Просвіта», 2002. – 150 с.
- ЖРУСТБА** Жуковский, Стефан Семенович та ін. Російсько-український словник термінів будівництва й архітектури. Т. І. Близько 60000 термінів. – Львів: Ліга – Прес, 2005. – 960 с.
- КМЭС** Кельдыш, Г. В. (Гл. ред.) Музыкальный энциклопедический словарь / Гл. ред. Г. В. Кельдыш. – М.: Сов. Энциклопедия, 1990. – 672 с.
- КВАТ** Кинословарь в двух томах. – М., «Советская энциклопедия», 1966.
- КСТИИ** Краткий словарь терминов изобразительного искусства [Под общей ред. Г. Г. Обухова]. – М., «Советский художник», 1959. – 190 с.
- ММС** Михеева, Людмила Викентьевна. Музыкальный словарь в рассказах. – М.: Сонет. Композитор, 1986. – 176 с.
- ПМАКСД** Павлюченко, С. Музиканту-любителю. Короткий словник-довідник. – К., Мистецтво, 1965. – 187 с.
- ПКМС** Павлюченко, С. А. Краткий музыкальный словарь (справочник). Общ. ред. К. К. Розеншильда, лингв. ред. А. М. Евлахова. – М.–Л., Музгиз, 1950. – 192 с.
- ПКСК** Памфілов М. Д. Короткий словник кінолюбителя. – К., «Мистецтво», 1971.
- ПОМСД** Пасічник, Анатолій Миколайович. Образотворче мистецтво: Словник-довідник. – Тернопіль: Богдан, 2003. – 216 с.
- ПШНГТ** Пошивайло, Олександр Миколайович. Ілюстрований словник народної гончарської термінології Лівобережної України /Гетьманщини/. – Опішне: Українське народознавство, 1993. – 280 с.
- РУСПВ** Російсько-український словник швейного виробництва. – К., «Вища школа», 1974. – 184 с.
- СКСМТ** Сеженский, К. Краткий словарь музыкальных терминов. Под. общ. ред. А.А. Альшванге. – М., Моск. гос. филармония, 1948. – 72 с.
- СМТ** Словник музичної термінології (проект) Харків-Київ, ДВУ, 1930. – 135 с.
- СПШРУСХТ** Спанатій, Любов Степанівна, Шкаруба, Леонід Михайлович. Російсько-український словник художніх термінів. – К.: «Каравела», 2004. – 320 с.

- СРУСБТ** Сташко, Марія Василівна. Російсько-український словник бібліотечно-бібліографічних термінів: Бл. 6700 термінів. – 2-е вид. перероб. і доп. – Львів: СП «БаК», 1996. – 200 с.
- ЮСМТ** Юцевич Ю. Словник музичних термінів. – К., «Муз. Україна», 1971. – 142 с.

Nataliya LOZOVA

Materials are to Dictionary of conceptual / ideographical arrangement of the names of subjects of cultural activity

Conceptual / ideographical arrangement of the names of subjects of cultural activity according to five conceptualization level in the cognitosphere of culture and art are examined in the Terminological Dictionary materials. Key words: ideographical arrangement, subjects of cultural activity, conceptualization level.